

Despre valoarea formulelor filosofice

Constantin Sălăvăstru, *Idee și expresie. Călătorie în lumea formulelor filosofice* (Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2016)

Ioan-Alexandru GRĂDINARU*

Colecția Sophia a Editurii Universității „Al. I. Cuza” din Iași s-a îmbogățit cu volumul pe care profesorul Constantin Sălăvăstru îl dedică formulelor filosofice. O examinare a lucrărilor anterioare relevă faptul că autorul a fost preocupat, pe întreg parcursul carierei sale¹, de cartografierea logică și retorică a discursului filosofic. Acesta a fost privit, pe rând, din mai multe unghiuri: ca practică a argumentării, ca instanțiere a modelului problematologic, ca formă subterană a discursului politic și a dezbaterilor subiacente, iar acum ca întruchipare a gândului filosofic sub pecetea tensiunii condensare-expansiune.

Formulele filosofice reprezintă, mai întâi, o cale în aparență mai accesibilă de intrare în orizontul reflecției, mai ales pentru o audiență mai puțin profesionistă. Gândirea sistematică este dificil de urmărit în toate structurile sale, iar constrângerile pragmatice – trădătoare, uneori, față de spiritul holist al textului – ne obligă să sintetizăm o concepție în câteva propoziții sau, mai spectaculos, în câteva cuvinte. În al doilea rând, o analiză a practicilor comunicaționale din societate (pp.16-23) arată nu doar o familiaritate pe care publicul general o are cu exprimarea prin formule, ci chiar o anumită predilecție pentru condensarea conținutului. Această aplecare către formule este regăsită în cadrul discursurilor politice (sloganurile), în cadrul discursurilor religioase (formulele „apar în conștiința receptorului ca adevărate *cuvinte de ordine* ce-și au originea întemeietoare în Ființa supremă și își trag seva forței de seducție tot de acolo, fiind relevate omului grație textelor sacre” – p. 17), în cadrul comunităților (care sintetizează înțelepciunea lor practică în sentințe

* Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

¹ Amintim, în acest sens, *Raționalitate și discurs – perspective logico-semantice asupra retoricii* (1996), *Antinomiile receptivității – încercare de pragmatică logică* (1997), *Discursul puterii – încercare de retorică aplicată* (1999), *Critica raționalității discursive – o interpretare problematologică a discursului filosofic* (2001), *Rhétorique et politique – le pouvoir du discours et le discours du pouvoir* (2004), *Logique, argumentation, interprétation* (2007), *Argumentation et débats publics* (2011), *Cinq études sur la rhétorique cicéronienne* (2013).

precum mereu actuala „banii nu au miros”), în context educațional („a învăța înseamnă a face” reduce la esență „ceea ce, în teoria educației, se numește „școala activă” – p. 19), dar și în discursul științific, în special ca formă de popularizare.

Constantin Sălăvăstru argumentează în favoarea ideii conform căreia construcțiile filosofice apar la intersecția dintre două axe fundamentale, anume doctrina și forma de prezentare. Privită din această perspectivă, istoria filosofiei occidentale ne indică atât gânditori care s-au preocupat cu precădere de sistematizarea ideilor filosofice (Aristotel, Descartes sau Kant), cât și gânditori care fie au privilegiat, fie au fost extrem de atenți la expresivitatea ideilor (Platon, Pascal, Nietzsche sau Cioran). În ultimă instanță, o formulă filosofică este „o secvență discursivă care *condensează o idee* și, pe de altă parte, beneficiază de o relativă *autonomie de sens*” (pp. 27-28). Această autonomie de sens se dovedește extrem de utilă atunci când se pune problema difuzării ideilor: la limită, formulele filosofice pot îndeplini rolul de vehicul conceptual suplă, eliberat de eventualele articulații arborescente, disponibile ulterior pentru analiza de detaliu. Urmărindu-l pe Dominic Maingueneau, autorul explorează ideea unui criteriu de distincție între formule, anume gradul de „încărcătură filosofică” (p. 37). Astfel, întâlnim formule cu un grad înalt de generalitate și profunzime, dar și formule care vizează un aspect particular, cum e cazul celebrei maxime aparținându-i lui Blaise Pascal „Adevăr dincoace de Pirinei, eroare dincolo” (p. 39). În orice caz, suntem întru totul în asentimentul autorului atunci când observă că

„a forța o formulă acolo unde nu este cazul este o exagerare și un efort care nu au justificări convingătoare. A respinge o formulă acolo unde ea se impune cu toată evidența este o inabilitate. Filosoful, exegetul, comentatorul trebuie să evite aceste situații delicate ale discursivității filosofice de care depinde circulația adecvată și facilă a ideilor fiindcă ele nu numai că nu ajută la nimic, ci, dimpotrivă, pot constitui adevărate obstacole în calea receptării gândului filosofic” (p. 40).

După câteva capitole în care investighează geneza formulărilor filosofice (indicând exigențele detașabilității, evidenței și reprezentativității), discută despre contextele lor favorizante, oferă și un foarte dens studiu de caz (Descartes, *Cogito ergo sum*), Constantin Sălăvăstru abordează problema utilității. Cred că formele discutate (utilitate cognitivă, paideică, de teaurizare și, implicit, discursivă) trasează un contur exhaustiv; o atenție specială merită ultima dintre ele, deoarece formulele filosofice joacă în acest caz rolul unor *mediatori*

discursivi. Acest lucru este foarte relevant, deoarece acolo unde obișnuim să vedem linii întrerupte, fracturi simbolice, putem regăsi, de fapt, continuitate. Aparența trecerii de la un curent la altul, de la o epocă filosofică la alta ascunde adeseori linii de convergență. Argumentele pot fi diferite, expresivitatea își poate schimba hainele, sensibilitățile nu sunt aceleași, dar în adâncime subzistă o continuitate tematică. Ea nu este în niciun caz monolitică, ci respectă mai curând principiul wittgensteinian al asemănărilor de familie. În viziunea profesorului Constantin Sălăvăstru,

„această linie de continuitate este pusă în relief cu prioritate de către formulele filosofice care arată că există un nucleu dur al problematicii care se păstrează de la un filosof la altul, de la o epocă la alta dincolo de diferențele inevitabile de concepte, de metode sau de interpretare a unor chestiuni. Acela care are o viziune de ansamblu cu privire la dezvoltarea filosofiei de-a lungul istoriei sale nu poate să nu sesizeze un punct de continuitate în timp de la Platon la Hegel, de la Socrate la Descartes sau de la Descartes la Husserl” (pp. 110-111).

Expresivitatea formulelor filosofice constituie, fără îndoială, o temă fecundă, însă insuficient explorată. Constantin Sălăvăstru propune o abordare bazată pe modelul oferit de Marc Bonhomme. În cadrul acestui sistem regăsim patru clase de figuri, respectiv figuri *morfologice*, figuri *sintactice*, figuri *semantice* și figuri *referențiale*. Itinerariul prin istoria sentințelor filosofice ne aduce în față atât celebra metaforă a trestiei gânditoare, dar și antiteze, metonimii sau oximoroane (pp. 139-149). Acest fapt pune și mai bine în lumină intuiția lui Nietzsche asupra adevărului ca armată mobilă de figuri retorice (el numește metaforele și metonimiile), însoțite de antropomorfisme de fundal. Întrebarea legată de posibilitatea ca formulele filosofice să devină instrumente de manipulare deschide un nou și tentant câmp de cercetare. După toate probabilitățile, autorul va reveni la această problematică deoarece ea presupune o corelare a teoriei sofismelor cu teoriile persuasiunii, oferind în același timp un vast teritoriu de aplicabilitate. În lucrarea ce ne stă în atenție sunt vizate efectele persuasive ale notorietății, pericolul stilisticii ingenioase, inserarea subtilă a unor sofisme precum *ad populum* sau *ad verecundiam* și, nu în ultimul rând, forța teribilă a repetiției.

În concluzie, cartea *Idee și expresie. Călătorie în lumea formulelor filosofice* reprezintă o rafinată și erudită incursiune intelectuală, menită să ne facă să (re)descoperim frumusețea discursului filosofic. Constantin Sălăvăstru ne adresează tuturor o invitație consistentă la meditație, în special în ceea ce privește forța perlocuționară

a gândului condensat. Înțelegerea locului și a rolului formulelor filosofice în cadrul unui sistem constituie un avantaj în încercarea de descifrare a semnificațiilor implicate. Atât studenții, cât și specialiștii în domenii precum filosofia, retorica, analiza discursului, comunicarea politică sau relațiile publice vor avea, cu certitudine, foarte multe satisfacții de ordin estetic și cognitiv atunci când vor parcurge lucrarea. Stilul metodic și elegant, preocuparea permanentă pentru argumente și întemeierea lor, diversitatea exemplurilor și atractivitatea temei ne oferă, în plus, un veritabil model al scriiturii academice.